

BORTOM NÄSTA KRÖN

Vid några säregna bygder
i västra Götaland

Lars Bägerfeldt

Bortom nästa krön. Vid några säregna bygder i västra Götaland.
av Lars Bägerfeldt

Tillägnad min familj

© Lars Bägerfeldt, Falköping 2009

Förord

Detta rundvandring på 16 platser är bara några exempel på vad våra fornlämningar kan erbjuda. De åtta första platserna är vitt skilda åt vad gäller innehåll och ålder, medan de efterföljande åtta platserna tillhörde Uppsala Öd under järnåldern och äldre medeltiden.

Falköping 2009-03-25
Lasse Bägerfeldt

Innehåll

PÅ ÅTTA FORNTIDSRESOR	5
Människor vid Flyhov FÖRE istiden	5
Stenskeppet i Blomsholm	8
Ett fornminnesrikt berg i Svenneby-Bottna	12
Stenkammargravar på samma breddgrad	15
Lii - stenarnas parad	18
Ålleberg - myterna och guldskattnas berg	22
Härene-hällkistan	25
Spår av forna skepp	28
UPPSALA ÖD	31
Vad - vid Tidan	31
Ökull - vid Varnhems kloster	33
Vartofta vid Ätran	36
Gudhem - utsikternas plats	39
Long - ute på Varaslätten	42
Hulesjön - mellan Göta älv och Hunneberg	43
Ås - vid Väneren	45
Skalunda - på Kålland	47

PÅ ÅTTA FORNTIDSRESOR

Några platser som bär spår efter en forntida rikedom, hög status eller omfattande kunskaper.

På forntidsresa, 1.

Människor vid Flyhov FÖRE istiden

Parkeringsplatsen vid Flyhov på Kinnekulle i Västergötland är liten, men den är sällan full. Nästan alla som hittar fram hit, strax intill stora vägen ett par kilometer norr om Husaby kyrka, går raka spåret från bilen fram till bergytan med hållristningar. Här hittar man en av de få ordentliga hållristningarna i Västergötland. Motiven är de vanliga. Skepp, människor, fotsulor, hjul och så ett stort antal skålgropar. Allt sammans ristades in under bronsåldern. De flesta besökarna reser vidare när de sett sig mätta. Få om ens någon bekymrar sig för de 50-tal rännor som ligger längs en lång rad. Var och en av rännorna är symmetriskt formade och så djupa att urgröpningen får formen av en båt eller ett vikingaskepp.

Vad är väl detta, kanske någon undrar, innan man hastigt glömmer bort sin fråga för ristningarnas skull. Vem eller vilka har gjort 3-dimensionella ristningar av skepp? Förklaringen är inte given, för det var knappast folk från bronsåldern i varje fall. Inte heller kan naturen ha gjort dem. En av ristningarna, med formen som ett hjul, är ristad mitt i en slipränna och visar att de inte kan vara yngre än bronsåldern.

Tittar man närmare på dessa sliprännor finner man något egendomligt. Det är inte bara en av bronsålderns hållristningar som är inkarvade. I ett flertal av sliprännorna finns tydliga isräfflor. Hela den blottade bergytan där hållristningarna har placerats har mängder med isräfflor vilka visar exakt hur inlandsisen drog fram här ända tills för 11.000 år sedan. Alla dessa isräfflor uppkom när isen långsamt rörde sig över hällen. På grund av att det emellanåt låg större och mindre stenar i isen uppkom dessa räfflor. Följer man de enskilda isräfflorna vid Flyhov ser man hur de korsar sliprännorna och fortsätter på andra sidan. Inte nog med det, isräfflorna förekommer också nere i sliprännorna. Detta vore en fullständig omöjlighet om isräfflorna var äldre än sliprännorna. Alltså är sliprännorna äldre än den senaste inlandsisen. Slutsatsen hissnar. Har det funnits människor här före istiden eller åtminstone under en varmperiod under den senaste istiden, som till exempel för 35.000 år sedan? Svaret måste vara ett otvetydigt ja!

För den som fortfarande tvekar kan vi granska sliprännorna lite närmare. Från större berg känner vi till fenomenet med stötsida och läsida. Precis som dem har även sliprännorna stötsida och läsida. På den sida varifrån inlandsisen kommit är rännans kant förhållandevis skarp. Hur mycket av berggrundens kalksten som inlandsisen har slipat bort är svårt att säga. Gissningsvis rör det sig om ett par millimeter eller mer. När isen därefter nådde fram till den motsatta sidan av sliprännan har både is och stenar uppenbarligen trycks ner i sliprännorna så att de fått en liten uppförsbacke till sliprännans andra långsideskant. Här var trycket enormt vilket medfört att den andra långsideskanten ofta rundades av ordentligt, så vida inte berggrunden sprack och ryckte loss mindre bitar.

Sliprännor på rad

Bevisningen tycks vara solklar. Men varför har ingen observerat detta tidigare? Är det så att ingen velat tänka tanken att det har förekommit människor på Kinnekulle långt före den senaste inlandsisens slut? Eller har man helt enkelt missat denna upptäckt? Hur som helst kan vi äntligen börja diskutera vilka människor som bott i västra Sverige före den senaste inlandsisen, på samma sätt som man gör i Danmark och numera också i Finland. Den allra yngsta dateringen som är möjlig, är tiden strax innan den senaste inlandsisen täckte Kinnekulle. Visserligen började den senaste istiden för 120.000 år sedan med under den kommande köldperioden inträffade även flera värmeperioder när Västergötland var helt isfritt. Den yngsta av dem upphörde för omkring 30.000 år sedan. Då strövade säkerligen hjordar med mammutar och ullhåriga noshörningar nere på slätterna, flitigt jagade av traktens människor. Frågan återstår i så fall om dessa människor var Neanderthalare eller om de var av samma art som vi själva.

Sliprännor som påverkats under senaste istiden

Någon kanske menar att det måste ha varit människor av vår egen art och inte Neanderthalare, eftersom dessa sliprännor tycks indikera ett långtgående abstrakt tänkande som eventuellt har med observationer av himlavalvet att göra. I så fall kanske man gör det lite för lätt för sig. Även kulturella fynden från neanderthalarna visar att de kunde mycket mer än vad man tidigare antagit. Vem vet, kanske döljer sig svaren på frågorna någonstans under leran ute på slätterna vid Flyhov.

Tänk att besökarna på den här platsen kan få så olika upplevelser. Ännu en bil med besökare stannar till. De skyndar fram och tittar förstrött på ristningarna och går sedan tillbaka till bilen. Innan de försvinner pekar pappan på en människofigur och ropar. "Titta, de kunde ju inte ens räkna. Den här gubben har bara fyra fingrar!"

Är det inte så att vi kanske alltför ofta underskattar meningen och avsikten med fornlämningarna, men också att det är lätt hänt att vi missförstår våra förfäder som levde under forntiden? Kanske är det istället så att det är vi själva som inte förstår vad allt detta handlar om. De som levde på den tiden visste mer än väl.

På forntidsresa, 2. Stenskeppet i Blomsholm

Vinden blåser i håret här vid Blomsholm i norra Bohuslän, och vågorna går ganska höga ute i Skagerack. För gamla landkrabbor är det skönt att ha den bohuslänska graniten under fötterna och inte vara där ute bland de gungande skutorna. Korna står obekymrade och betar vid strandkanten där hagen slutar. Det är inte så särskilt länge sedan som hagen låg under vatten. För tusen år sedan när vikingatiden gick mot sitt slut låg strandlinjen här uppe i norra Bohuslän 5 meter högre än i dag, och närmare 7 meter när de väldiga fornlämningarna i trakten byggdes. Det låter inte så mycket men när landskapet är flackt kan det innebära att stranden låg en eller flera kilometer längre in i land. Här vid Blomsholm gick strandkanten nästan ända fram till de ståtliga fornlämningarna som bevarats fram till vår tid.

Gröne hög

Strax intill stora vägen ligger Gröne hög och en rad andra gravhögar från järnåldern. Många bilister hinner kasta en extra på den, eftersom de tvingas stanna vid rödlyset som har satts upp precis intill. Sådana här

högar som gröne hög brukar kallas för kungshögar för sin storleks skull. Namnet väcker genast frågor vid liv. Kungar? Fanns det kungar på den tiden? Och fanns det kungar just här i norra Bohuslän? Vad gjorde de här, och varför finns det i så fall bara en enda kungshög i Bohuslän? Var ligger de andra kungarna begravda som regerade för bortåt 1500 år sedan?

Visserligen kan man inte bevisa att det fanns några kungar vid den här tiden. Å andra sidan är det ytterst lite som är bevisat vad gäller samhället och dess organisation under forntiden. Det mesta är teorier eller spekulationer. Just förekomsten av kungshögar visar enligt många forskare att det mycket väl kan ha förekommit kungariken och kungar redan för bortåt 2000 år sedan. Andra bevis för att det fanns kungar vid den tiden finner vi i de romerska och grekiska krönikorna. Här beskrivs vid åtskilliga tillfällen hur samhället i Norden var ordnat. Första gången det skedde hade just en skräckinjagande händelse utspelats nere på romersk mark. Omkring år 100 f.Kr. höll hela det romerska riket på att störtas av en stor folkarmé bestående av minst 300.000 personer. De dominerades av ett par folkstammar som härstammade från Jylland, och kanske var en och annan bohuslänning med också. Dessa folk hade egna kung som nämns vid namn. Under deras ledning krossades allt romerskt motstånd gång på gång. Vid ett tillfälle slaktades en romersk armé på 120.000 man. Men till slut mötte de sitt öde, och de överlevande blev romerska slavar. Kan manne liknande organisationer ha förekommit här vid Blomsholm?

Alla folkstammar i Norden tycks ha haft kungar. Omkring 100 e.Kr. skrev den romerske konsuln Tacitus ett verk om germanerna, det vill säga folken i Tyskland och i Norden. Här omtalas flera folkstammar som styrdes av kungar, och delar av Norden sägs ha styrts av mer eller mindre enväldiga kungar. För romarna var inte detta något nytt. Den ena skribenten efter den andra beskrev folken och dess kungar. En av de mer berömda är Prokopios. I början av 500-talet skrev han att Sverige och Norge var uppdelat i 13 länder med varsin kung. Sedan räknade han upp en rad folkstammar längs hela västkusten ända upp i Norge. När han kommer till en rad folkstammar i Norge skrev han att en kung vid namn Rodulf regerade över alla dessa folk. Denne kung gjorde något så ovanligt som att abdikera omkring år 510. Orsaken var att han hade fått en hög befattning av goternas store kung Theodorik nere vid Medelhavet. Dessa goter som bildat ett eget kungarike i norra Italien hade av allt att döma ständiga kontakter med götarna i Norden.

Ska man berätta om alla forntida kungar och deras öden och äventyr som finns angivna i de gamla skrivna källorna hinner man inte se så mycket mer. Därför kan det vara dags att åka ett kort stycke norrut och svänga höger mot Blomsholm. Här ligger en av Sveriges finaste skepps-sättningar. De resta stenarna är ganska smala men desto högre. Hela stenskeppet ger ett imponerande intryck. Många besökare räknar anta-

let stenar i tron att det finns dold kunskap inbyggt i skeppet. Troligen fick någon kung eller annan betydelsefull person sin sista vilostad här. Men det förklarar inte varför det bara finns ett enda skepp här, precis som det bara finns en enda kungshög. Båda lär ha anlagts ungefär samtidigt för ungefär 1500 år sedan.

Skeppsättningen vid Blomsholm

Häromkring finns det många fler fornlämningar än vid kungshögen som skymtas borta vid horisonten. Uppe i backen på andra sidan landsvägen ligger en mycket stor och fin domarring. Ovanligt nog finns det ett stort stenblock i mitten av domarringen också, precis som en del stencirklar på de brittiska öarna. Sannolikt var det också därifrån som traditionen att bygga stencirklar kom till Norden omkring 500 f.Kr.,

alltså tusen år före kungshögen och skeppssättningen. I så fall var vikingarna inte alls först med att korsa Nordsjön. Idag finns det ganska mycket som pekar på att de hade många föregångare som trotsade det öppna havet.

Domarringen med mittsten.

Stenskeppet måste ha haft verkliga förebilder, som lagt till högst ett par stenkast härifrån. Är stenskeppet och domarringen de enda kvarvarande minnena i dessa trakter som vill berätta om bortglömda resor över Nordsjön redan långt innan vikingatiden började? Är det därför man upptagit en brittisk tradition här i Bohuslän mer än tusen år innan vikingatiden började? Hur är det då på andra sidan Nordsjön? Jo, i Skottland finns det tydliga spår efter nordbornas framfart. På Orkneyöarna och på Shetlandsöarna samt längs de skotska kusterna i längst i öster finns det ett stort antal småborgar som är byggda av sten. Förr trodde man att de byggts som skydd mot romarna, men i så fall borde de ha placerats så långt söderut som möjligt. Istället ligger de så långt åt nordöst som möjligt. Dessutom har dateringarna visat att de byggdes några sekel innan romarna kom till Britannien. Vilka var då skottarnas fruktade fiender? En sak tycks vara säker. De måste ha kommit i skepp från andra sidan Nordsjön. Kanske kom de just härifrån.

Två stora högar uppe på krönet.

På forntidsresa, 3.

Ett fornminnesrikt berg i Svenneby-Bottna

Antalet berg med fornlämningar är många i Bohuslän. I synnerhet längs kusten. Ofta är det bronsåldersrösen eller hällristningar som erbjuder besökaren en stunds eftertanke. Rösena tycks vara så många att snart sagt alla i samhället bör ha fått en sådan gravläggning. Men om man tror det så misstar man sig grovt. Om man räknar ut befolkningens storlek enbart utifrån rösenas antal, blir det knappt 100 familjer. Fler än så var det inte i Bohuslän som tillhörde den grupp aristokrater som fick ett röse som en sista vilostad.

Storhögen i Svenneby

Högar i närheten av storhögen

Söder om Svenneby kyrka slingrar sig vägen sakta in i en av de forna vikarna i mellersta Bohuslän. Allt fler söker sig längs den här vägen för att komma till ett av Bohusläns mest sevärda järnåldersgravfält som an-

lades för mer än tusen år sedan. Äntligen kommer vi fram till vägkorsningen där gravfältet är som mest synligt från vägen. Här ligger de små gravhögarna tätt samman, sida vid sida. Precis som med rösen var det inte alla i samhället som fick en sådan gravvård vid sin bortgång. Under torven vilar ännu dåtidens stora jordägare och de som innehade makt och rikedom. Från denna stillsamma gravlund, där man kan stanna upp i sin vardagsstress och packa upp sin picknickkorg, går två stigar vidare och leder fram till andra sevärda fornlämningar. Den högra stigen för vandraren till några resta stenar och till en mycket stor gravhög. Ingen vet när den byggts, men många gissar att den anlagts någon gång under perioden från 400-talet och fram till vikingatiden flera sekel senare. Efter att ha stått en stund uppe på dess krön och försökt föreställa sig hur långt som den syntes på den tiden, när det inte fanns någon skog här och strandlinjen låg mycket närmare, kan det vara dags att vandra tillbaka och söka sig till den vänstra stigen.

Resta stenar och fler högar

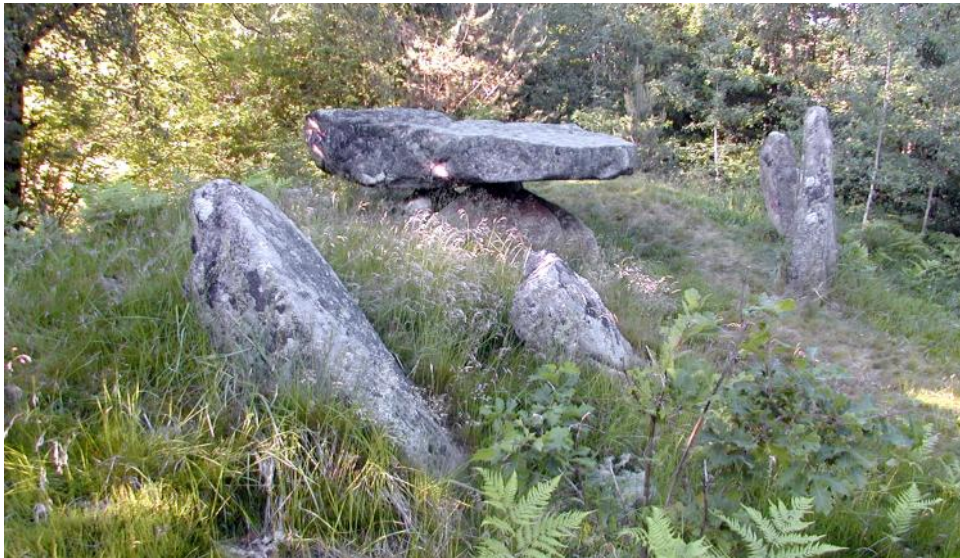
Domarringarna

Nästan omedelbart kommer man fram till en smal platå där det finns gott om resta stenar. Till en början kan det vara svårt att se om stenarna bildar någon ordning eller inte. Den som tittar efter ser att det är ett par domarringar som byggts här för mellan ett tusen och två tusen år sedan. Inuti dem eller strax utanför finns förmodligen någon dold grav. Det innebär inte att domarringarnas gåta är löst. Samtidigt byggdes ett flertal olika gravtyper, ibland sida vid sida eller åtskilda. Ingen vet längre vem i samhället som fick vilken gravtyp eller varför man använde ett flertal gravformer samtidigt. Namnet domarring är dock ganska ungt och tycks inte ha någonting med den gravlagde personen att göra. Inte heller var gravfältet här någon plats för tingsförhandlingar.

Det är nog inte alla besökare som lägger märke till att stigen faktiskt fortsätter vidare. Efter att ha passerat en snårig vegetation och kommit in i en skog som känns som en trollskog ändrar stigen kurs och för vandraren uppåt mot bergets krön. Häruppe får man en alltmer vidsträckt utsikt, innan man når fram till en storslagen fornlämning. Här ligger en av Sveriges finaste dösar från stenåldern. Den byggdes för ca 5400 år sedan.

Den lilla gravkammaren består av fem väggstenar som lutar mot varandra. Över dem ligger ett stort och långt takblock som skyddar kammaren. För länge sedan ansågs det att takblocket kunde ge ett underligt ljud ifrån sig genom att sätta det i gungning, men nu för tiden ligger det absolut still och ljudlöst. En liten glugg är den enda synbara öppningen in till kammaren, men den är så liten att knappt ett spädbarn kan ta sig in. Istället får man dra åt svångremmen ett extra snäpp om man vill kravla sig in mellan väggstenarna och taket. Därinne sätts tankarna lätt i rörelse. Visserligen vet vi att många av dessa dösar användes som gravrum åt en enda eller åt ett fåtal personer, men var det allt? Detta kan inte förklara alla de märkligheter som är förbundna med stenkammar-

gravarna från stenåldern. Om de bara användes som gravrum, borde kammaren ha varit mycket mindre och arrangerat på ett helt annat sätt. När man jämför den här dösen med de tusentals stenkammargravar från ungefär samma tid, som finns i norra och västra Europa, tycks det vara mer rimligt att kammaren främst användes till andra ändamål. Somliga dösar är byggda som om de används för meditation eller invigningsriter, vilket är vanligt hos många naturfolk.

Långdösen i Bottna

På forntidsresa, 4.

Stenkammargravar på samma breddgrad

De gamla stenkammargravarna som byggdes för drygt 5000 år sedan besöks ofta av turistbussar och alla som vill uppleva en fornlämning av lite annorlunda slag. En av de absolut finaste i landet är Hagadösen på Orust. Hit är det välskyltat och parkeringsplatsen rymmer även större sällskap som kommer med egna bilar. Sedan får man gå den sista biten.

Det gör man absolut inte förgäves. Den lilla kammaren är som en kub där alla sidorna är två meter, både i bredd och höjd. Allt täcks av ett överdimensionerat tak som får dösen att påminna om en svamp. Vid ena hörnet finns ingången. Blickar man ner ser man tröskelstenar och detta är de enda kvarvarande resterna efter en entré som förmodligen var byggt av diverse förgängliga material, som skinn och trä. Ja, hela dösen är som en stenstomme som för 5400 år sedan var brydd med funktionella och dekorativa detaljer. Förmodligen skulle vi inte känna igen Hagadösen om vi för ett ögonblick fick se hur den såg när den var färdigbyggd. Kanske skulle vi inte ens se skymten av de stora stenblocken som idag utgör hela sevärheten.

Dösarna byggdes omkring 3600-3350 f.Kr. och då främst i Bohuslän och i Skåne. En yngre typ av stenkammargravar är gånggrifterna. De byggdes och användes ungefär 3350-2950 f.Kr. Därefter upphörde den här traditionen under flera hundra år innan hällkistorna såg dagens ljus vid stenålderns slut. Gånggrifterna dominerar och i Skåne och Bohuslän men dessutom finns det ett mycket stort antal på Falbygden, hela 203 st. Det som skiljer dem från dösarna är att gången inte längre är två små stenhällar som står alldeles nära varandra och omöjliggöra en passage in till kammaren mellan stenarna. Gången är både bredare och högre hos gången så att man i varje fall kan åla sig genom den. Ibland är den ännu större så man kan krypa eller nästan gå på huk genom den. Dessutom är gången mycket längre än tidigare. Även kammaren har växt i storlek. Däremot tycks inte antalet gravläggningar ha ökat i samma takt. I de riktigt stora gånggrifterna på Falbygden användes bara 5% av kammarens volym till gravar, trots 350 år användning. Allt tyder på att kammarens i första hand användes av ett litet urval av de levande i samhället, och inte som begravningsplats. De döda knöts ihop och sattes på huk i små bås längs väggarna, men aldrig mitt emot kammaröppningen där gången slöt an. Detta var en helig plats. Genom jämförelser med västeuropeiska stenkammargravar, eller megalitgravar som de också kallas, och från samma tid kan vi se att de har en konstruktion just här som kallas för falska dörrar. Dessa dörrar av sten var inte till för den fysiska kroppen utan endast för den fria anden i kroppen. Omvänt kunde även de döda komma på besök. falska dörrar återfinns också i Egypten, där dess funktion för övrigt finns beskriven.

Hagadösen

Vilka de fåtaliga utvalda var i samhället som fick ägna sig åt dessa hemliga ritualer vet vi inte. Kanske var det en egen grupp i samhället, vilka inte ägnade sig åt jordbruk utan bara förde ett liv som kan jämföras med munkars och nunnors liv men också med de västeuropeiska druiderna. Druiderna var visserligen som präster och munkar men också domare och vetenskapsmän i järnålderns samhälle. De var allt utom

jordbrukare och krigare, men också detta kunde emellanåt ingå i deras uppgifter.

Stigen leder vidare från Hagadösen några hundra meter genom skogen tills man kommer fram till en gånggrift. Dessa två megalitgravar är bara exempel på den ansamling med megalitgravar som ligger här på södra Orust. Har man bara en bra karta och vet var de ligger är även flera av de andra värda ett besök. Ett bra tips är att följa nivåkurvor för c:a 25 m.ö.h. Här låg strandlinjen när megalitgravarna byggdes för drygt 5000 år sedan. Ofta placerades de nära havet. I vissa fall byggde man dem ute på smala näs eller ute på små öar. Då på den tiden var detta den karga och ödsliga delen av Bohuslän och inte alls lika frodigt och grönskande som nu när havet har stigit och lämnat efter sig den bördiga lerjorden på lägre nivåer.

Plötsligt slår det oss att vi befinner oss på exakt samma breddgrad som gånggrifterna i Falköping och Karleby på Falbygden. Möjligen är det en slump med tanke på att södra Orust måste ha varit ett av de bästa hamnområdena i omgivningen och med naturliga skydd åt många håll. Fast när vi tänker efter ligger också Storbritanniens näst finaste forn-lämning på just den här breddgraden också. Oavsett om rangordningen är riktig är "Callanish Standing Stones" på Yttre Hebriderna i Skottland en megalitgrav som inte kommer långt efter Stonehenge. Vad kan det då vara för speciellt med den här breddgraden? Förunderligt nog är det så att om man har en stav och fäster den lodrätt i marken, kommer dess skugga att få en längd gentemot stavens längd som uttrycker en viktig matematisk proportion vid en viktig dag på året. Vi tar det en gång till. Om stavens längd är 1 meter kommer skuggan efter staven återge gyllene snittet, men bara mitt på dagen vid vår- och höstdagjämning. Ingen annan dag på året. Gyllene snittet är ett förhållande mellan två tal, en proportion, som används av naturen och som återger fullständig harmoni. Om ena sidan är 1 är andra sidan 1,618.. eller 0,618... Märkligt nog är det samma proportion, fast storleken är större eller mindre. Men i detta fall har storleken ingen betydelse, bara innebörden. Var det bland annat så som den vises stav användes?

På forntidsresa, 5.

Lii - stenarnas parad

Vi missade den första avtagsvägen från stora vägen och kommer fram till Lii söderifrån. Först ser ett par resta stenar varav den ena är bortåt 3 meter hög. Bara den gör att resan känns motiverad. Något lite längre fram dyker de upp allihopa. Först några resta stenar, sedan tio till, och tio till, tills de känns svåra att räkna. Från början lär ett par hundra stenar ha ställts upp i ganska prydliga rader här i sluttningen, men nu finns bara ett 50-tal kvar. Resten försvann när platsen användes som grustäkt. Det räcker gott för oss.

Lii med ett stort antal resta stenar

Alltsammans känns så överkligt. Varför så många, och just här, och var det någon vits med att placera ut dem på sluttningen? De sträcker sig ända ner till den bördiga slätten men inte ens halvvägs upp till krönet på denna höjdrygg som i sig är en sevärdhet från istidens slut. Fjärås bräcka bildades just när inlandsisen var på väg att släppa denna trakt för gott, för drygt 10.000 år sedan. Ofantliga krafter var i omlopp. Idag kan man promenera uppe på den förhållandevis smala höjdryggen och

ha en underbar utsikt både ut mot åkerslätten och havet och åt andra hållet inåt skogsbygderna och insjön som blev kvar av denna forna havsvik.

Resta stenar vid Lii

Det är ut mot havet som stenarna i Lii står. Namnet kan antyda att stenarna stått i fokus, och att ortnamnet betyder just stenarna, men det kan också tolkas på andra sätt. Att driftiga personer här i bygden låtit resa dessa stenar är inte särskilt förvånande. Driftiga människor som utfört unika handlingar finns det ganska gott om. Det som får oss att stanna till är alla de funderingar som de sätter igång. Något liknande finns i princip inte i Sverige men väl i Bretagne i nordvästra Frankrike och i olika delar av Storbritannien. I västra Europa dateras de vanligen till bondestenåldern och bara några få sträcker sig ner till bronsåldern. Därmed är de 3000-6000 år gamla. Dateringen i Lii pekar mot järnålderns slut eller vikingatid och tycks därför bara vara drygt 1000 år gamla. Den här dateringen är inte alldeles säker. De resta stenarna kan visserligen vara gravmarkeringar, på samma sätt som resta stenar brukar varar gravmarkeringar när de påträffas i Sverige. Förutom sin uppgift att markera den dödes sista vilostad, hade säkerligen de resta stenarna en annan funktion också, symboliskt eller praktisk eller både och. Däröfver vet vi ingenting längre. Det enda vi vet är att de resta stenarna användes parallellt med en rad andra gravtyper. Var och en var lika standardiserad och typisk i sitt slag, och hybrider mellan formerna förekom aldrig. Men stenarna i Lii kanske inte alls är gravmarkeringar och då gäller inte den datering längre som utgår från sporadiska fynd kring stenarna. Även om de är gravmärken, kan somliga stenar vara betydligt äldre än andra, så gåtorna kring Lii är långt ifrån lösta.

Enstaka gravhögar förekommer bland stenarna

Om stenarna i Lii restes under vikingatidens början kan byggmästaren ha blivit inspirerad av de som vikingarna fick se när de rundade Bretagne och styrde söderut. Just här finns ett utmärkt hamnområde som naturen själv har format. Därför har det använt sedan urminnes tider för alla sjöfarande folk. Just här finns också många av de största och mest sevärda av Bretagnes stenrader. De kan bestå av fler än 12 parallella stenrader vilka ibland är mer än en kilometer långa. Var det dessa stenrader som inspirerade de som reste stenarna i Lii?

Rader med resta stenar

Om stenarna i Lii helt eller delvis är äldre än vikingatid gör sig en annan tolkning påmind. När den isländske författaren Snorre Sturlason skrev Norges historia i början av 1200-talet, fick boken en lång inledning som handlade om den första kända kungadynastin i Sverige, vid namn Ynglingaätten. Att Snorre inledde på detta sätt men en kungaätt som regerade omkring 100-650 e.Kr. berodde på att den norska kungaätten härstammade direkt härifrån, men det är en annan historia. Det

intressanta i sammanhangen är att man lät resa stenar vid Fyris, enligt Snorre när en del av dess kungar dog. Många forskare pekar på Fyrisån vid Uppsala, men här finns det inga resta stenar som de kan peka på vilka tycks höra till historien. Andra menar att det inte ens kan röra sig om Uppland, eftersom Fyrisån fick namnet efter kungasagorna så sent som på 1600-talet och att något Fyris inte fanns i dessa trakter tidigare. Istället försöker man peka ut någon annan ort där ortnamnet Fyris tycks passa bättre, som exempelvis Fjärås. Ytterligare några andra menar att Snorre Sturlason inte alls är att lita på utan att alltsammans är hans egen fria diktning utifrån några urgamla sagofragment som redan på hans tid var svåra att tolka och förstå.

Rest sten vid Lii

För egen del försöker vi bibehålla det källkritiska tänkandet och hålla huvudet kallt, utan att tappa styrfart i våra funderingar och vår argumentering. Om Snorre Sturlason trots hade rätt att man reste stenar vid "Fyris" när en del av de gamla kungarna dog, behöver inte det innebära att kungen gravlades där. Möjligen var det en form av hedersbetygelse på en helig ort i en annan del av riket. Visserligen är vi här inne på spekulationer, men det känns ändå ganska gott att låta tanken få sväva åt det här hållet, där Sveariket inbegriper såväl östkusten som en del av västkusten och allt land däremellan. Å andra sidan måste vi förstå om flertalet arkeologer inte vill hålla med oss, utan hellre nöjer sig med en teori om att några personer av okänd anledning lät resa ett par hundra stenar under vikingatid. Punkt slut. Det är mest bekvämt så.

På forntidsresa, 6.

Ålleberg - myterna och guldskattnas berg

Störst behöver inte betyda bäst. Det märks tydligt när man når fram till Ålleberg, ett av de mindre platåbergen i Västergötland. Runt berget kretsar myten om Ållebergs ryttare. Det sägs att de vilar inne i berget och att de ska komma ut om bygden hotas. Ett bättre försvar finns väl knappast, om nu myten är riktig förstås. Ingen trovärdig person har dock sett dem på länge, men å andra sidan har inte heller bygden varit hotad på mycket lång tid.

Vägen slingrar sig upp till bergets krön och sedan leder promenadstigar fram till stupkanten längst i norr. Här är utsikten enastående. Falköping och platåberget Mösseberg syns till vänster, medan de andra platåbergen radar sedan upp sig när blick sveper åt höger, Kinnekulle, Billingen, Plantaberget, Varvsberget och Gerumsberget. Strax nedanför oss till vänster ligger egendomen Viken och Agnestad, och åt höger har vi Karleby. Varje by tycks bära på sin unika historia i dessa trakter. I Karleby ligger ett 10-tal gånggrifter från bondestenåldern. De är ganska tätt samlade och en av dem är Skandnaviens största gånggrift. Även en imponerande hällkista, dock från en senare del av bondestenåldern, kan man finna efter en stunds letande på andra sidan vägen och längre norrut.

Det var i Karleby som man slog ihjäl en av våra medeltidskungar, Ragnvald knaphövde. Tillnamnet knaphövde - knapert med förstånd i huvudet - lär han ha fått efter det fatala misstaget att färdas från Östergötland och rakt in i Västergötland på färd via Eriksgatan utan att visa den respekt som var sed på denna tid. Aristokraterna som inväntade honom blev då så arga att de helt enkelt slog ihjäl honom. Förmodligen var lagmannen en av gärningsmännen. Detta hände omkring år 1124, strax innan man började bygga stenkyrkor i bygden. Trakten kring Ålleberg blev för övrigt en av Skandnaviens allra mest kyrktäta plats under medeltiden.

Den enda kyrka som förmodligen fanns vid Ålleberg under kung Ragnvalds tid var Agnestads kyrka. Den var gammal redan då om vi får tro sägnerna runt S:t Sigfrid. Det var Sigfrid som lät döpa svearnas kung Olof Skötkonung vid Husaby, varefter han vigde tre kyrkplatser på sin resa ner till Småland där hans missionsuppdrag fortsatte. En av de tre kyrkplatserna var just Agnestad. Att denna lilla rundkyrka, vars ruiner ännu är ett omtyckt resmål, var viktig visas av händelserna under en senare del av 1100-talet. Då valde den driftige skarabiskopen Bengt den gode att låta bygga Agnestads kyrka i sten istället, och smycka den. Tidigare fanns det med all sannolikhet en träkyrka på platsen.

Agnestads kyrkoruin

Dopet av Olof Skötkonung vid Husaby har ifrågasatts åtskilliga gånger och av skilda skäl. En av de senaste som lagt sig i debatten har framfört helt nya belägg som uppenbarligen inte observerats tidigare och menar att dopet sannolikt har ägt rum men att den Olof som avses inte alls är den Olof som bar tillnamnet Skötkonung utan en Olof som var kung under 700-talet. Till att börja med låter tolkningen fullständigt orimlig, men när man granskar den närmare tycks det vara den bästa förklaringen hittills. En fråga som återstår är om träkyrkan i Agnestad också är från 700-talet i så fall. Det känns också orimligt till en början, men vem vet?

Innan vi grubblar vidare på detta vänder vi blickarna något norrut till egendomen Viken. Ortnamnet tycks berätta att detta var en vik för länge sedan, men här har det inte funnits några vikar sedan inlandsisens dagar. Under forntiden hade dock ordet vik en helt annan betydelse. Det betydde ungefär mötesplats eller handelsplats, i varje fall på latin och i en rad andra germanska språk. Det är frestande att anamma en sådan tolkning även här. Kanske var Viken en föregångare till staden Falköping som inte ligger särskilt långt härifrån.

Vad som ytterligare förgyller platsen omkring Ålleberg och visar dess forna betydelse är fyndet av en guldhalskrage. Denna klenod från 500-talets början är gjord i filigranteknik, vilket innebär att ytterst små guld-kulor upphettats tills de smälts samman med underlaget av rent guld, det vill säga en av de tre guldringarna som halskragen är uppbyggd av. Tekniken är så mäterligt hanterad att dess like inte finns idag. Tänka sig, att forntidens guldsmeder var skickligare än dagens. Av de tre guldhalskragarna som hittats har en annan av dem påträffats ett par mil söderut vid Möne kyrka. Här har man också en vidunderlig utsikt. Utan problem kan man se såväl Mösseberg som Ålleberg. Att det varit aristokrater av högsta rang som ägt och burit dessa halskragar tror de allra flesta, men sedan kan åsikterna gå isär om det var kungen, drottningen eller en överstepräst. Alla möjligheterna tycks vara lika rimliga.

I närheten av fyndplatsen för Ällebergskragen

Pelare av diabas på Älleberg

På vägen tillbaka rullar bilen förbi en skarp kurva. Just här ute på ängarna finns svaga och långsträckt fördjupningarna som sträcker som bort mot platsen för glidflygarnas avstampningsplats. Först ser det ut som gamla diken, men efter en stunds iakttagelse far tankarna åt annat håll. Det ser mer ut som en urgammal inhägnad, som är hästskeformad sett ovanifrån. Området omfattar en liten vattensamling på ena sidan och har en öppning på andra sidan i nordöst - rakt mot soluppgången vid

midvinter. Håller kanske fantasin på att skena iväg, eller är detta mytomspunna berg verkligen kungarnas och översteprästernas urgamla berg, där ryttarna samlades inför strid?

Allebergskragen

På forntidsresa, 7. Härene-hällkistan

Bilarna kör förbi i ganska hög fart. Undrar hur många som lägger märke till Skandinaviens största hällkista som ligger i Södra Härene, alldeles intill vägen mellan Göteborg och Stockholm, mitt emot kyrkan. De flesta har väl sett "de där gamla stenarna" men få, för att inte säga ytterst få har tagit sig tid att stanna till här en stund för att sträcka på benen och fundera över detta förunderliga fornminne.

Det som möter oss är en stenstomme eller en ruin. Numera kallar vi denna typ av fornlämningar för hällkistor, kort och gott. I samband med ett kraftigt kulturskifte c:a 2400 f.Kr. började man bygga hällkistor. Sedan fortsatte den här traditionen tills att den utvecklats på ett sådant sätt att stenkistan minskats i storlek, för att passa den döda kroppen efter en enda person, samtidigt som den omgivande högen växte kraftigt i storlek och täckte kistan. Men denna yngre typ kallar vi för höggar eller rösen och då har vi hunnit in ett stycke i bronsåldern eller till tiden c:a 1500 f.Kr.

Ingen vet hur den ska rekonstrueras för att återfå sitt forna utseende, men i likhet med en kyrkoruin som frångits alla forna sin prakt och skönhet, bör vi tänka oss att även hällkistorna hade en mängd bygg-

nadsdetaljer i trä, skinn och andra förgängliga material vilka utsirats och dekorerats med både hemliga och heliga symboler. Även om hällkistorna är en ung variant av megalitgravar (dösar och gånggrifter) är det osäkert om de användes på samma sätt. Mellan de båda grupperna av stenkammargravar är det 600 år när man inte alls byggde eller använde stenkammargravar. Troligen inleddes eran med hällkistor med traditioner som påminde om det som tidigare hänt i och runt gånggrifterna. Här ingick förmodligen att ett litet och strikt bestämt urval personer i samhället fick tillträde till ritualer inne i kammaren som både hade till uppgift att inviga dem och ge dem världslig myndighet men också att bringa dem till medvetandeförändring av samma slag som munkar och schamaner emellanåt ägnar sig åt. Vid dessa tillfällen ger de sig ut på andliga resor i en värld där tid och rum men också själva existensen antar andra former och fungerar på ett för oss fullständigt främmande sätt. Det enda som påminner om denna värld är de moderna kvantfysikernas beskrivning av hur verkligheten egentligen gestaltar sig, men det visste redan de som ägnat sig åt medvetandeförändringar.

Hällkistan i Södra Härene

Var kommer då denna tradition ifrån, om den hade varit bortglömd i 600 år, frågar mitt resällskap. Västerifrån, svarar jag. Genast är det någon som drar mig i armen och innan jag vet ordet av är vi på väg i bilen västerut. Bilen tar av vid vägkorset strax norr om hällkistan och svänger av mot Fåglum. Det var kanske inte riktigt så här jag menade men jag är tyst ända fram tills vi börjar närma oss Fåglum. Då höjer jag handen och går ut till en klippvägg alldeles intill vägen så fort vi stannat. Här finns det gott om hällristningar men bara av en enda typ, fotsulor. De är vända åt alla möjliga håll och gör bara en besökare förvirrad som försöker förstå vad det är för besynnerligt mönster som kan döljas bakom dem.

Hällristningen i Fåglum

När vi sätter oss i bilen fortsätter färden västerut. På småvägar lyckas jag lotsa bilföraren ända fram till Grästorp och resan vidare upp på Halleberg. Vi kliver ur och går fram till stupkanten på nordsidan. framför oss breder Vätern ut sig. På vår högra sida ser vi nästan hela Vänersnäs och på andra sidan södra Dalsland.

Utsikten från Halleberg

Vad gör vi här?, frågar mitt resällskap. Vi stannar för en stund eftertanke, svarar jag och njuter av den underbara utsikten. Det var inte bara byggandet av hällkistorna som medförde kulturskiftet. Nya inslag var också de enkla skafthålsyxorna i stora antal vilka saknade den tidigare elegansen i formgivningen. Helt nytt var tillverkningen av flintdolkar, ofta mycket välgjorda och av synnerligen hög kvalitet. Några få hade tillverkats under gånggrifternas era, men nu tillverkades de i förhållandevis stora antal. Skafthålsyxorna massfabrikerades på Vänersnäs av sten som kom från Halleberg. Det vet vi idag genom restprodukter och avfall från tillverkningen. Därifrån spreds de till hela västra Göta-

land. Flintdolkarna däremot tillverkades sannolikt på Jylland eller på Själland och spreds i hela Norden. Allt detta tyder på ett ganska organiserat samhälle där inget hörn av Norden stod utanför. Inte nog med att tillverkning och distributionen var planerad och organiserad. I Frändefors med omgivande socknar i södra Dalsland finns det så otroligt många fynd av flintdolkar och andra föremål från stenålderns slut att området ser ut som ett gigantiskt centrum för hela västra Sverige. När jag för en tid sedan nämnde denna besynnerliga upptäckt för en militär, bad han mig hålla tyst om upptäckten. Orsaken var enkel. Trakten kring Frändefors är en av de viktigaste strategiska platserna som finns i västra Götaland. Härifrån har man maximal kontroll över Vänern och Göta älv samt tillräckligt bra uppsikt över kusten i väster samt inlandet i hela västra Götaland. En bättre plats för att styra västra Götaland finns inte om det ska ske med styrkekraft. Frågan återstår, var det därför som Frändefors-området var så oerhört rikt på föremål från just den här tidsperioden men inte från några andra forntida perioder?

Men hällkistorna då, var kommer de ifrån?, frågar mitt resällskap otåligt. Från norra Frankrike, svarar jag tvärsäkert. Östra Europa, dit även Norden hörde vi d den här tiden hade en delvis gemensam kultur som kallas den snörkeramiska kulturen eller stridsyxekultur. I västra Europa hade man en annan kultur som kallas klockbägarkultur. Det var de som lät bygga Stonehenge, och som ständigt försökte flytta sin kulturgräns österut. Ungefär 2400 f.Kr. brast allt försvar och Norden översköljdes av klockbägarkulturens ideal och traditioner. Samtidigt försvann den kultur som varit rådande i 600 år. För att förstå detta måste vi tänka oss någon form av riken, kungar, aristokrater och stora jordägare, samt sjödugliga skepp. Det var dessa personer och deras samhälle som lade grunden för hällkistornas era vilken med tillskott av brons och guld förgyllde såväl sin egen tid som bronsåldersavdelningarna på våra museer.

På forntidsresa, 8.

Spår av forna skepp

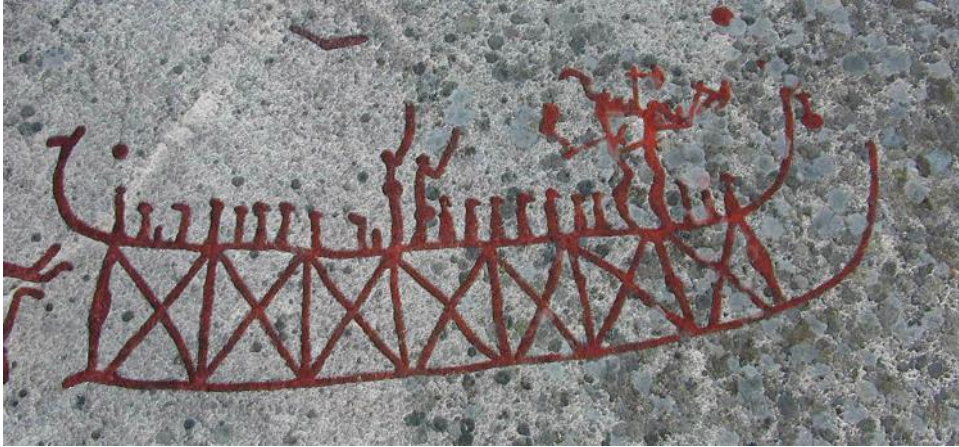
Lika plötsligt som de romerska seglen siktades från stranden var de borta. När några romerska skepp vågade sig in i Skagerack för 2000 år sedan och kanske nådde ända ner till Laholmsbukten innan de vände, kanske vi förställer oss att detta var första gången som Medelhavets människor kom hit upp till Norden. Men så var det inte. I första hand måste vi komplettera med äventyrliga romerska handelsmän som vågade sig hit upp i litet antal, men också med enstaka officiella sändebud. Utanför Tjörn har man påträffat resterna av ett skepp som av allt att döma inte kan vara någonting annat än ett romerskt krigsskepp. Troliken led det skeppsbrott i samband med den stora katastrofen som drab-

bade den romerska flottan vid Elbes mynning år 9 e.Kr., varefter många skepp drevs norrut med vinden och strömmarna, och försvann för gott.

Ännu tidigare, under bronsåldern, kom en rad föremål som visserligen är få relativt sett i den allmänna fyndmängden men tillräckligt många för att starta funderingar om den emellanåt fanns direktkontakter med Grekland och norra Italien. Omvänt finns fynd i Grekland av nordisk bärnsten, samt berättelsen om de kvinnliga sändebuden som regelbundet kom till dem från den yttersta norden. Denna korta historia skrevs ner 500 f.Kr. just när bronsåldern slutade.

För den som vill spä på sina funderingar hur kontakterna med Medelhavets knöts och upprätthölls, kan alla de fantasieggande hållristningarna i Bohuslän, där skeppsbilderna ofta dominerar, vara av stort värde. Vissa skepp tycks ha varit minst lika stora som Medelhavets krigsskepp och handelsskepp. Vad som indirekt tycks stödja att förebilderna till hållristningarnas skepp faktiskt var stora och havsgående, är de skeppsättningar som under bronsåldern framförallt byggdes på Gotland. De har ofta proportioner som är funktionella och en längd som matchar Medelhavets skepp. Däremot får man inget större stöd i de skeppsrester från den här tiden som faktiskt påträffats i Norden. Av de tusentals och åter tusentals skepp som funnits har man bara funnit några få rester, och se är inte så stora och har inte alls så komplicerad konstruktion som hållristningarna antyder.

Stödet dyker upp från ett fullständigt oväntat håll, och orsaken är troligen att området fortfarande är ytterst känsligt och tabubelagt. Det handlar om den rasbiologiska forskningen som försökte dra slutsatser om släktskapet mellan människor i olika områden utifrån deras likheter i sitt yttre, som hårfärg, ögonfärg, kroppslängd, ansiktsformer etc. Frågan väcker oro och aggressioner eftersom denna forskning missbrukats och används för andra syften än strikt vetenskapliga. Det var ändå tack vare denna undersökning i Bohuslän som det framkom på ett tydligt och markant sätt att det i Tjörn befolkning fanns ett ärftligt drag som kommit långt bortifrån. Mycket långt ifrån. undersökningen visade att det bara fanns en enda möjlighet och det var att de förutom sina nordiska förfäder också hade feniciska handelsmän i sin släkttavla. Handelsmän som bör ha färdats till Tjörn och ett fåtal andra viktiga hamnar i norra Europa under bronsåldern. Dessa hamnar är kända just genom att befolkningen i grannskapet ännu bär på de feniciska släktdragen. Då under den tid som fenicierna upprättade en handelsbas på Tjörn för sina långväga handelsförbindelser och europeiska kontaktnät, användes knappast någonting annat än ordentliga skepp och kanske kom de också i större antal för att vara säkra för överfall. Vad de kan ha fått med sig förutom bärnsten och pälsverk kan vi bara gissa, likaså vad de hade att erbjuda. Möjligen hade de med sig brons och guld, salt och enstaka järnföremål.

Hällristning som avbildar ett stort skepp

Så skeppen på våra hällristningar kanske inte alltid är nordiska skepp som många gånger haft medelhavsskeppen som förebild. Det kanske rent av är riktiga handelskepp som seglat och förtöjt i den bohuslänska skärgården.

UPPSALA ÖD

Templet vid (Gamla) Uppsala i folklandet Tiundaland, nuvarande Uppland, var platsen där man höll riktblot under senvintern var 8:e år. Här var kungen närvarande tillika med representanter för alla släkten i riket. Enligt de gamla sagorna var det kung Yngve Frej som hade låtit bygga templet och han hade också skänkt sina gårdar hit, för att dessa skulle vara fredade och vars avkastning skulle betala kungens stående utgifter i form av en härstyrka. Därmed var rikets grundläggande organisation och sammanhållning säkrad. Dessa gods kallades Uppsalas rikedom, eller Uppsala Öd på fornnordiska. Med tiden skulle antalet gods och gårdar öka till slut fanns även några gårdar längs norrlandskusten och en by på Öland. Förutom de 8 stora byarna i Västergötland fanns några tiotal byar eller storgårdar runt Mälaren men det finns anledning att tro att dessa har tillkommit ganska sent. I så fall återstår bara de åtta godsens i Västergötland och då var det dessa som Yngve Frej skänkte. Konsekvensen av detta blir att denna urgamle stamfader för Ynglingaätten var västgöte, eftersom alla hans gods låg här. Därför kan det vara intressant att se vad dessa platser har att erbjuda en besökare i dag.

Uppsala Öd, 1.

Vad - vid Tidån

Torrskodda rullar vi över bron vid Vads kyrka i samhället som bär samma namn som vattendraget, Tidån. Förr fick man finna sig i att bli blöt om man ville till andra sidan, och det var det många som ville. Norrut lurade farorna i Tivedens skogar men just i den här bygden var nog de flesta trygga och säkra. Här låg ett av Uppsala öd under forntiden. Men, Uppsala öd? Vad är det för något?

Jo, det är åtta stora gods som alla hade egna namn, och som gemensamt kallades för Uppsala öd, ty öd betyder rikedom och avkastningen från dem användes för att bekosta kungens utgifter. De kunde inte ärvas, bytas bort eller säljas, för de ägdes av Sveariket. Alla åtta låg i Västergötland. Systemet avvecklades från 1100-talets slut genom att bland annat den sverkerska ätten som donerade två av godsens till klosterordnar. Då övergick man till andra sätt att försörja kungaämbetet.

En av de mest besynnerliga fornlämningarna i Västergötland är Askeberga skeppssättning som ligger strax utanför samhället. Den byggdes någon gång under järnåldern och består av 24 stora stenblock vilka väger upp mot 5 ton eller mer per styck. Långsidorna är krökta som om ett skepp avbildades men det finns inga stävstenar. Därmed påminner faktiskt fornlämningen lika mycket om forntida hus med just svängda

långsidor och raka gavlar. Frågan är om det inte är en "hus-sättning" istället. Marken är avplanad och iordningställd inom och mellan stenarna. Med lite fantasi kan man jämföra med Tara, den urgamla och heliga residensorten på Irland varifrån kungen styrde och samlade den stora rådsförsamlingen. Om detta måhända skulle vara en parallell till det stället, kan man i varje fall spekulera och föreställa sig att stenarna utgjort en stomme till ett hus med sittplatser runt om där de som suttit närmast väggen satt högst upp. Så var det i Tara och så är det fortfarande i det brittiska parlamentet. Vad denna skeppssättning än var, så är den sevärd.

Askeberga skeppssättning

Vi kör vidare söderut på småvägar och kommer inom kort till Flistad. På kyrkogården ligger en av Västergötlands kungshögar. Troligen är den från tiden omkring 400-talet och 500-talet. Den kallas för kung Raneshög, men denne i övrigt okände Rane har gett namn till många fornlämningar och till och med till en väsentlig del av Bohuslän som förr hette Ranrike.

Kungshögen vid Flistads kyrka

Uppsala Öd, 2. Ökull - vid Varnhems kloster

Det tar en stund innan vi hittar Ökull på kartan. Under tiden hittar vi en rad andra spännande platser som vi ska försöka hinna besöka under dagen. Vi gör ett kort besök vid Ökull, mest för att ha varit där. Sedan skyndar vi oss vidare till Axvalla hus, ruinen efter den medeltidsborg som finns här. Orsaken till att över huvud taget blev en borg just här kan mycket väl bero på att den blev den naturliga utvecklingen av kungagodset Ökull. Det kan vara den direkta fortsättningen på ortens kungabesök. Borgens slutade som så många andra med att bli nedbränd under Engelbrektsfejden i mitten av 1400-talet.

Axvalla hus

Även Varnhems kloster som ligger ett par kilometer härifrån drabbades av eld. Sitt slutliga öde fick det under Gustav Vasas regering, den s.k. landsfadern. En annan landsfader, som dock aldrig fått detta tillnamn,

var Birger Jarl. Vid sidan av en mängd reformer som omformade Sverige från ett rike byggt på ålderdomliga principer till att bli en modern europeisk stat, var han generös mot kyrkan. Här fick han också det stöd han behövde, såvida det inte var tvärtom att kyrkan fick det stöd som de själva behövde genom en regent som Birger Jarl. Hur som helst drabbades Varnhems kloster av en katastrof år 1234 genom en brand som illa skadade kyrka och klosteranläggning. Alltsammans hade etablerats 1150 under Sverker Kolssons (d.ä.) regering. Några år senare kom Erik Jedvardsson (den helige) till makten och genast försökte han fördriva munkarna och återta den mark som han ansåg tillhörde hans hustru. Till slut gav han upp och munkarna fick en ganska lugn tillvaro en tid framöver. men med den stora branden såg det ut som om deras verksamhet var slut. Det var först när Birger Jarl donerade stora medel till dem som återuppbyggandet kunde ta fart. I gengäld fick Birger jarl senare sin sista vilostad inne i Varnhems klosterkyrka. Än i dag finns gravlocken kvar och visar var han gravlades med sin andra hustru och en av hans yngre söner. Refiefhuggningen kanske inte är så porträttlik, men på senare år har en hemlighet avslöjats. Ett av ansiktena som tittar ner på besökarna uppe från pelarna är Birger Jarls ansikte, och överensstämmelserna med hans kranium är slående, säger de som kan tyda och tolka skelettdelar. Det som är allra mest kännetecknande för hans ansiktsdrag är den extremt breda hakan med en stor grop. Få om ens någon annan än Birger jarl har eller har haft en sådan här haka. Därför är det ganska lätt att leta upp hans ansikte uppe på den sista pelaren till vänster innan man kommer fram till den tvärgående utbyggnaden före koret, där kyrkan antar formen av ett kors. Då märker man att han faktiskt tittar ner mot sin egen grav.

Varnhems klosterkyrka

Till skillnad från Birger Jarls gravvård finns det inga synliga markeringar efter den erikska ättens medlemmar. Undersökningar i koret har visat att de sannolikt ligger här, både Knut Eriksson, Erik Knutsson och

Erik Eriksson den läspe och halte. Alla utom Erik den helige som vilar i Uppsala. När man nyligen öppnade på golvstenarna i koret kunde man se dem för första gången sedan de grävdes fram vid restaureringen runt 1920. Där låg de snyggt och prydligt i en trälåda med sockerbolagets märke på. Omvänt är de prydliga gravhällarna över den erikska ätten tomma vilka finns i de små rummen som löper ut från koret, ty ingen visste var de låg någonstans när de tillverkades under 1500-talet.

En annan upptäckt vid restaureringen, som nästan har glömt bort sedan dess, är den långa grav i mittgången och halvvägs fram till koret. Konstruktionen och djupet på graven visar att den anlades före den stora branden. Placeringen å sin sida visar att det måste ha varit en person med ungefär samma ställning i samhället som den erikska kungaätten. En av de tänkbara personerna som graven utformades för är kung Inge den äldre, regent c:a 1070-1110. Det sägs i en senmedeltida skrift att hans ben flyttades till Varnhems kloster när den stod färdig. Vid utgrävningen låg ett ganska stort antal personer i graven och ingen tycks ha brytt sig om att undersöka dem närmare.

Amundtorps gravfält

När vi kommer ut igen skiner solen. Det är svårt att bestämma sig för vad vi vill se härnäst. Vi börjar med att åka söderut, till Amundtorp. Här finns en rad sevärda fornlämningar från seklen omkring 500 e.Kr. En skeppssättning som har formen av ett vikingaskepp, ett par runda domarringar och en fyrkant som bildats av stora resta stenar. Skeppet är definitivt inte symmetriskt, och har aldrig varit det. Detta är inget slarv utan en medveten tanke som ligger bakom det. En undersökning har visat att formen bygger på en strikt geometrisk planlösning, där de båda sidorna har olika radier av ett längdmått som går igen i skeppets

längd. Samma sak gäller skeppets riktning. Det är inte heller någon slump. Här pekats soluppgången ut, exakt 60 dygn före vintersolståndet.

Efter detta åker vi vidare norrut till Öglunda grotta och Djupadalen. Här finns visserligen inga mänskliga lämningar, men det som naturen själv har lyckats göra under istidens slutskede är ett minst lika trevligt utflyktsmål som allt annat vi har sett idag. Där upp ska vi också avnjuta vår kaffekorg medan vi beundrar den sagolika utsikten över Valle härad. Kanske tar vi vägen hem i detta kulliga landskap och passar på att besöka Höjentorps slottsruin från 1700-talet också. Eller så kanske vi börjar där på vår nästa resa.

Uppsala Öd, 3. Vartofta vid Ätran

Redan innan vi kommer fram till bygden på andra sidan Varvsberget och Gerumsberget på Falbygden, lägger vi märke till de korta och snärtiga ortnamnen på kartan. Dala, Lena, Varv och Dimbo. Vi har rest från Falköping i riktning mot Jönköping och nalkas därför området från söder. Först åker vi förbi Skörstorps rundkyrka och sedan Ö.Gerums kyrka, som trots tillbyggnader under medeltiden ser ut som en liten ursprunglig medeltidskyrka från 1100-talet. Enligt de gamla handlingarna lät sankt Sigfrid ha vigt den här kyrkplatsen, tillsammans med två andra, strax efter dopet av kung Olof Skötkonung på Kinnekulle.

På vår färd till Dimbo har vi Gerumsberget till vänster och däruppe ligger Hjortmossen. Vi avbryter resan, svängar av mot berget och promenerar fram till den skyltade fyndplatsen där man påträffade en gammal mantel som daterats till Julius Caesars tid. Den manteln har verkligen bidragit till ny kunskap om forntiden. Den siste som bar manteln blev mördad, till råga på allt på samma sätt som samtidens Julius Caesar. Flera personer har stått runt om och stuckit in dolkar genom kroppen. Stickspåren kan vittna om exakt var de stod. Manteln har egendomligt nog en hel del hjorthår invävda i ullen, och fyndplatsen har sedan gammalt haft namnet Hjortmossen. Att det är något rituellt över platsen framkommer på många sätt. I samband med fyndet gjordes pollenanalyser som berättar om vegetationens utveckling på platsen. Under stenålderns slut och fram ett stycke i bronsåldern fanns det en anlagd lund här uppe som mest bestod av ek. Plötsligt övergavs den eller förstördes. Kvar finns bara en sägen i bygden om brudparet som gick uppför berget, för att möta döden tillsammans där uppe. Liknande sägner finns från andra håll och antyder en ceremoniell avrättning av ett ungt par vid regelbundna tidpunkter.

Dimbo gravfält

Vi reser vidare och kommer till Dimbo. Här stod också en rundkyrka för länge sedan och resterna finns kvar ett stenkast från den nya kyrkan. Märkligt nog var det tidigare en herrgård som låg på platsen för den nya kyrkan. Förmodligen var det här som både kungar och biskopar bodde en tid när de hälsade på ibland under medeltidens början. I varje fall har de daterat brev från byn. Ibland kan man undra om de inte till och med bodde här under längre perioder och inte bara tillfälligt. Sådana funderingar får man lätt när man strosar runt i byn och kommer bort till det jättelika gravfältet med omkring 300 synliga gravhögar från en senare del av järnåldern (omkring 500-1000 e.Kr.). Ofta brukar sådana här gravfält även inrymma ett större antal gravar som inte är skönjbara med blotta ögat, mellan de som syns. Med andra ord kanske gravfältet är den sista vilostaden för omkring 500 personer, och medförde en gravläggning per år i genomsnitt. Med en sådan här stor by runt omkring tycks antalet gravar ge sken av en direkt koppling till byns befolkning, men så enkelt är det knappast. Vid några av de väntande resmålen, Kungslena och Dala, finns nästan inte en enda järnåldersgrav, trots att de har samma storlek som Dimbo eller rent av är större. Så är det också vid många andra byar, stora som små. Järnåldersgravar är ingen självklarhet vid forna bebyggelser, och eftersom det inte beror på att mer än 95% av dem odlats bort, måste det innebära att bara en liten bråkdel av den forna befolkningen hade den sociala rätten att få gravläggas på det här sättet. De rika jordägarna och andra mäktiga eller betydelsefulla personer fick synliga gravmonument medan det stora flertalet personer försvann utan att lämna några spår till eftervärlden. I detta perspektiv förvandlas Dimbo från en vanlig by till ett säte av högsta betydelse i hela häradet och med genklang över hela Västergötland, för detta är landskapets största gravfält.

Vi åker vidare till nästa stora egendom, Varv. Ortnamnet Varv nämns hos krönikören Adam av Bremen som i slutet av 1000-talet skrev att

rikets folkförsamling träffades i Varv. Däremot står det inte om det var här eller i Varv i Östergötland, eller på någon annan plats som hette Varv på den tiden. En sådan folkförsamling för riket avsåg självfallet inte hela befolkningen utan snarare var det ett slags riksråd med representanter för de mer besuttna jordägarna i landet. På vår fortsatta väg längre norrut åker vi förbi ett större gravfält på vår högra sida, som hör till Varv. Här står också minnesstenen efter slaget vid Gestilren år 1210 där Sverker Karlsson stupade, men numera vet vi att detta slag stod i Uppland, inte långt från Sparrsäter och andra viktiga platser vid denna tid, det vill säga 249 km härifrån.

Kungslena kyrka

Lena, eller Kungslena som det har hetat under de senaste seklen, har visserligen inte en enda järnåldersgrav, men väl en sevärd kyrka och en borgruin från medeltiden. Här kan vi nästan tänka oss hur det kan ha sett ut när kungarna ur den erikska ätten och senare Birger jarl kom med sina följen under 1100- och 1200-talet. De bodde uppe på borgen, som mest liknade en stenbyggd gård men ett eller två höga torn. Vid ett tillfälle fick Birger jarl och sonen kung Valdemar, besök av den norske kungen. Gemensamt firade de påsken i just den kyrka som öppnar sina portar för alla nyfikna besökare. Det var för övrigt här i dess kraftiga kyrkomurar som man för en del år sedan försökte hitta ett gömd avskrift av västgöotalagen.

En annan kung som förmodligen varit lycklig på den här platsen var Erik Knutsson när han år 1208 slog kung Sverker Karlsson och själv utnämndes till kung. Det är en frestande tanke att den erikska ätten flyttade en av sina huvudorter från Dimbo till Lena, bland annat för att det strategiska läget är bättre. I så fall var valet gott, eftersom de vann de både slagen 1208 och 1210.

Lena borg

När vi kommer fram till Dalas gamla kyrkogård och strövar omkring ser vi en uråldrig bystruktur som påminner lite både om Dimbo och Kungslena. På ena sidan ligger den stora herrgården men sina imponerande byggnader, och på den andra sidan ligger den övriga bebyggelsen. I Kungslena ligger borgen avskilt upp mot Varvsberget och i Dimbo låg det gamla godset på förhöjningen där kyrkan nu ligger.

Uppsala Öd, 4. Gudhem - utsikternas plats

På dagens utflykt har vi ett flertal resmål som vi vill hinna besöka. På vår färd från Falköping har vi redan åkt förbi Friggeråker där sankt Sigfrid lär ha vigt en av de tre kyrkplatserna efter att ha döpt kung Olof Skötkonung. Den gamla kyrkan ligger i ruiner intill en nybyggd kyrka. I dessa trakter har ett flertal säregna fynd gjorts, alltifrån rena guldfynd till föremål som tillhörde en verkstad. Ner mot Hornborgasjön utvanns järn, och spår av järnhantering finns också. Därnere ligger Hångers ödekyrkogård där en något sentida legend från medeltiden hävdar att kung Inge den äldre gravlades. Ett halvt sekel senare när Varnhems kloster var färdigbyggt ska dock hans ben ha flyttats dit.

Andra kungar som verkat i denna bygd är fler än vad vi orkar räkna upp. Med Gudhems kloster i sikte åker vi tätt förbi Gudhems kungsgård. Det här godset tillhörde Uppsala öd, och säkerligen har de flesta av våra kungar vistats här en tid fram till dess att egendomen överläts till en nunneorden på 1160-talet. Det var den sverkerska ätten som ivrade för detta, men de visste nog mer än väl att den erikska ätten som stod västgötarna nära, knappast ville att Uppsala öd-godsen skulle överlämnas till påvens förtrogna. Så snart som den erikska ätten återfick makten var det för sent att ändra på detta. Tydligt fann de sig i detta

och landets absolut äldsta kungaporträtt kommer just från Gudhems kloster. Det finns i två upplagor och avbildar Erik den läspe och halte. Han dog ung och efterlämnade inga söner men väl en änka som donerade stora rikedomar till klostret. Som tack lät man några år senare tillverka ett reliefhugget gravlock när också drottningen dog. En kopia av gravlocket finns att beskåda på sin ursprungliga plats inne i klosterkyrkan.

Gudhems klosterruin

En annan person som fick en sista vilostad här inne i klostret tillsammans med ett stort antal nunor, var en man som fått ett brått slut omkring år 1200. Svärthuggen på hans skelettben visar inga tecken på läkning och bidrog sannolikt till en snar död. Frågan återstår varför han ligger här inne under klosterkyrkans äldsta golv, och inte i Varnhems klosterkyrka för munkar eller på någon annan plats. Kanske var han av kunglig ätt eller stupade i något av de två slagen år 1208 och 1210 i närheten av Kungslena på andra sidan Varvsberget, eller både och.

Något som måste ha hört till Gudhem på något sätt är Sveriges näst största fornborg som ligger på en avlöpare till Mösseberg som heter Stångaberget. Dess omkrets är 1200 meter och den ligger så placerad att den syntes från snart sagt alla håll på den tiden när den inte fanns någon skog på platåbergen. Medan somliga spekulerar i att detta var en borg för hela bygdens befolkning, känns det rimligare att denna enda borg av sitt slag var till för en kung eller mäktig hövding. I annat fall hade vi haft gott om borgar av detta slag för att täcka a det behov som en stor befolkning hade haft. Av borgen återstår bara fundamentet till palissaden som av allt att döma omgärdat platsen. Spår efter några vaktorn och ett par väl bevakade ingångar med dubbla murar, har också lokaliserats. En gång i tiden kunde man ha fullständig kontroll

över en viktig del av Västergötland härifrån, men idag är det svårt att hitta hit om man inte har en bra karta med sig.

Fornborgen på Stångaberget

Vi styr vidare söderut mot Vilske-Kleva och far förbi Nordens näst största hällkista som ligger ute på en åker. När vi närmar oss Gökhem ser vi en enastående kungshög på den vänstra sidan. Den har placerats uppe på en naturlig åsrygg så att den ska få ett ännu mer majestätiskt utseende. Vem som ligger här vet man inte. Kanske är det en av de kungar som regerade landet under 400- eller 500-talet och som måhända samlade sina styrkor inne i fornborgen i orostider. Vill man besöka kungshögen bör man åka grusvägen som går närmare Mösseberg och parallellt med den större väg som vi valt i dag.

Den stora hällkistan i Vilske-Kleva

Den här utflykten av rundar vi genom att åka ner till Gökhem kyrkor. Ja, det är märkligt att den här byn i Gökhem har två medeltidskyrkor. Den första som vi ser är en ruin i dag. Den byggdes runt 1100-talets slut och ödelades först under 1500-talet. Någon gång under medeltiden har den byggts till och tydligen haft det gott ställt, trots att den aldrig var en sockenkyrka, eller att det finns någon känd finansiär. Nere i byn ligger moderkyrkan och socknens kyrka. När den byggdes, vid samma tid som den andra kyrkan, var den inte särskilt mycket större. Det blev den först genom tillbyggnaden på 1300-talet. Dess målningar från seklet därefter är ett omtyckt turistmål. Det finns många som försökt förklara varför denna by, som den kanske enda i landet, har två kyrkor vilka dessutom fungerat parallellt under hela medeltiden. Det som kommer närmast en rimlig förklaring är byborna själva som bär på en sägen om två systrar som blev osams om var kyrkan skulle byggas, och så slutade det med att de byggde varsin. På den tiden var det sannolikt en enda ätt eller familj som ägde hela byn och sedan lät man fria familjer eller träfamiljer arrendera varsin del av byn.

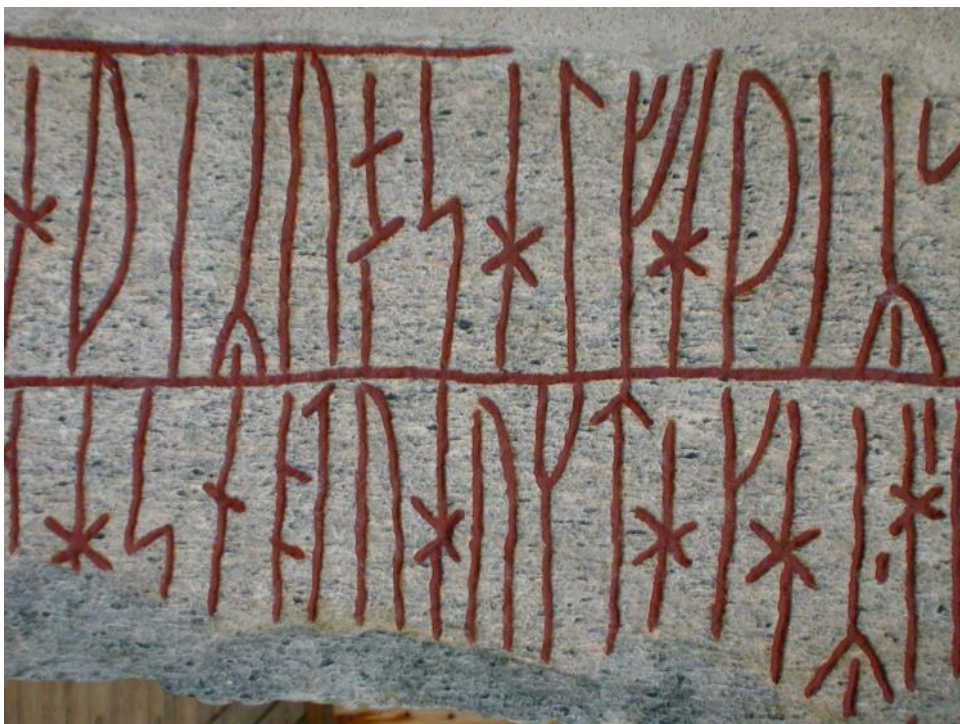
Uppsala Öd, 5.

Long - ute på Varaslätten

Få platser har så vidsträckt utsikt som vad Varaslätten kan erbjuda. Inte för att besökaren når upp till höga höjder, utan för att platsen är så extremt platt. På en av de sällsynta kullarna ligger byn Long. Ända fram till 1800-talet hade byn en enkel träkyrka, men enkelheten kan förleda tolkningen av platsen, för denna stora by var en av de 8 Uppsala öd, och möjligen var det här som Birger jarl dog år 1266. I varje fall har "jälbolung" tolkats som jarlen bo (eller sätesgård) i Long. Uppe från byn hade man ännu större utsikt över Varaslätten än vad som annars är fallet.

Häriifrån är det inte långt till Levene. Enligt en bilaga till den äldre Västgötalagen kom den stenkilska kungaätten från Levene i slutet av 1000-talet. Intill kyrkan står Sveriges längsta eller högsta runsten. troligen är den från 1000-talets början, och i så fall samtida med tidpunkten på Stenkil föddes. De personer som nämns här tycks inte ha varit släkt med den stenkilska ätten, eller kan det vara släktingar på hans mödernessida?

Levene äng, några stenkast häriifrån, är en vacker eklund med ett angränsande järnåldersgravfält. Även om det kanske inte alls växte ekar på det här sättet i Levene under medeltidens början, kan man ändå få en viss känsla av hur en del av forntidens heliga platser med stora ekar bör ha tett sig.

Sparlösaastenen

Åker man vidare ett stycke till när man snart till Sparlösa. Här finns en av de mest spännande runstenarna i vårt land. Det ser ut som en bred pelare med fyra sidor, var och en dekorerad och försedd med ovanligt långsmala runor. Texten är omstridd och svårtolkad, men de flesta anser i varje fall att Uppsala omnämns i texten. Uppsala? Avses manne Gamla Uppsala norr om Mälaren där riksblotet hölls vart 8:e år, eller byn Long som tillhörde Uppsala öd?

Uppsala Öd, 6.

Hulesjön - mellan Göta älv och Hunneberg

De flesta åker förbi den överplöjda kungshögen intill Hulesjön utan att lägga märke till att en av forntidens stora kungar med stor sannolikhet ligger begravd just här. Troligen avled han i samband med vistelsen vid detta stora gods som tillhörde Uppsala öd. För mer än hundra år sedan hade plogen gått så djupt att ett mindre guldföremål kom i dagen, men det var tillräckligt stort för att visa att det inte var en vanlig man eller bonde som gravlagts här. Högen har nog aldrig varit särskilt hög utan ganska flack och låg, men desto bredare och större till ytan, redan från början. Det var därför som plogen så tidigt kunde skära rakt genom gravrummet från tiden kring 400- eller 500-talet.

Flera guldfynd är kända från denna trakt liksom flera fornborgar. Vid Vittene hittades närmare 2 kg (1957 gr) guld, som visserligen härstam-

made från olika sekler i början av järnåldern men som kan ha deponerats vid ett och samma tillfälle. Bara de mest besuttna i samhället kunde äga sådana här förmögenheter. Försöken att förklara rikedomarna med driftiga järnproducenter som sålt järnet till romarna, ter inte särskilt sannolikt, främst på grund av att den inte förkommer järnframställningsplatser i denna trakt, vilka skulle ha förekommit i mängder om det skulle kunna förklara guldet. Istället har det visat sig att det mesta av det guld från järnåldern som går att datera kommer från 400-talet och början av 500-talet. Det är samtida med alliansen mellan goter och hunner samt deras brandskattning av Konstantinopel vilket ledde fram till att 10-20 ton rent guld utbetalades för att romarna skulle kunna upprätthålla fred längs gränsen vid Donau och Svarta havet. Det finns all anledning att tro att en stor del av guldet i Sverige från denna tid härstammat från goternas guldrikedomar, och till viss del också rörande det guld som ingår i Vittenskatten.

Det var sannolikt guldrikedomarna som satte fart på handeln, och inte handels som medförde guldrikedomar. Vad vi än anser om detta finner vi platsen Bjärka i denna trakt. Ortnamnet tolkas ibland som "plats med stort björkbestånd", men kan också jämföras med Birka som betyder handelsplats, vilket förefaller betydligt mer troligt. Däremot är det knappast troligt att det var hit som Ansgar kom, eftersom Ansgars Birka låg en dagsresa från Gamla Uppsala och alldeles intill handelsplatsen Sigtuna. Även om godset Hulesjön, som tillhörde Uppsala öd, låg i trakten förekommer det ingen handelsplats med namnet Sigtuna. Istället låg Lödöse ett stycke nedströms längs Göta älv, och den staden var mycket betydelsefull under medeltidens början. Man hade till och med myntprägling här, precis som i Sigtuna. Vid Lödöse låg dessutom den heliga platsen Skade-vi (Ale-Skövde), där en viktig dyrkan av Skade ägde rum.

Vid Göta älv finns ett par fornborgar av allmän storlek om hundra eller ett par hundra meter i omkrets. Till stor skillnad mot detta finner vi en närmast otroligt stor fornborg uppe på Halleberg som delvis sträcker sig längs kanten på detta platåberg. Det förekommer inte en kontinuerligt stensträng, men tillräckligt mycket för att indikera att hela berget vid något tillfälle under järnåldern kan ha varit befäst. Detta skulle i så fall vara en ofantlig arbetsuppgift, och utan konkurrens blir det Sveriges allra största fornborg där Torsburgen på Gotland med sin omkrets på 3 kilometer kommer långt efter, liksom Träleborg på Stångaberget (intill Mösseberg) i närheten av Gudhem som också tillhörde Uppsala öd.

Nedanför Halleberg, i riktning mot Hulesjön, finns en enastående domarring som är förhållandevis unik av den orsaken att den ligger på en stor kulle med avplanad topp. Längs kanten på platån står domarringen stenar uppställda. Kullen är inte naturlig utan mödosamt uppbyggd av människor, liksom den kungshög som ligger alldeles intill. Även om man inte anser att domarringar generellt sett har varit tingsplatser, kan detta vara ett undantag eftersom kullen i sig där den är

byggd tolkats som en tingskulle. Vad gäller domarringarnas symboliska innehåll, kan de förslagsvis ha använts som form för de gravar som byggts för de personer som på något sätt berörts av forntidens domarväsen, vilket dock bara är en spekulation. Men därmed är det inte slut på sevärdheterna på den här platsen. Alldeles i närheten låg "Odens damm" som enligt folktraditionen sattes i samband med en ättestupa just ovanför, från krönet av Halleberg. Möjligen var det fråga om något betydligt mer omfattande, som förslagsvis periodvis återkommande människooffer.

Domarringen intill Halleberg

Åker man vidare längs de små snirkliga vägarna strax nedanför och längs Hunnebergs krön på sydsidan hittar man här och var fler forn-lämningar från järnåldern. Större och mindre gravfält, med resta stenar och högar, som vittnar om byggdes storhet för många sekler sedan.

Uppsala Öd, 7.

Ås - vid Vänern

Under kyrkan i Ås ligger en kulle som vid en första anblick tycks se naturlig ut, men som vid en arkeologisk undersökning visade sig vara en kungshög. Möjligen är den från järnålderns slut, och inte från tiden kring 400- och 500-tal som tycks vara det vanliga. Att bygga en kyrka på en kungshög har ansetts vara unikt, men det finns fler platser i Västergötland som skulle kunna komma ifråga, som Ullene (gamla kyrkan), S.Härene och Forsby vilka alla har en kyrka byggd på en onaturlig kulle i storlek och proportion som en kungshög.

Ås kyrka ger ett mycket ålderdomligt intryck på grund av att den har byggts om så måttfullt sedan medeltidens början. Inmurad i korväggen

finns en runsten som berättar om personer som antagligen bott i bygden.

Runstenen i Ås kyrkovägg

En annan runsten finner vi strax utanför Sals kyrka, och ytterligare en vid Flo kyrka. Ortnamnen häromkring är ofta korta och kärnfulla. Flo betyder sankmark och det kan man få en stark känsla av när Vänern har högt vattenstånd. Då dränks en hel del av markerna runt omkring i Flo socken. Sal betyder någonting helt annat och syftar till att det förekommit ett stort hus här tidigare. Möjligen var det till för kult och gudabilder, men det är bara gissningar. I så fall var det en variant på Uppsala. Ås däremot tycks vara ett ortnamn som leder tankarna åt fel håll eftersom det aldrig kan ha funnits någon förhöjning i landskapet häromkring som kan ha betecknats som en ås. Däremot är detta Uppsala öd, en av två som inte tycks ha haft något gods vid namn Åsaka i någorlunda närhet. Möjligen är Ås identiskt med ett forntida Åsaka, och det skulle ge ortnamnet en helt annan innebörd, eftersom namnet tolkats som as-eka eller "asarnas plats vid ekarnas lund". Andra tolkningar finns också men de är mindre troliga. Medan Uppsala öd tycks ha varit till för att försörja kungen stående härstyrka, hade Åsaka mer en funktion av att vara en religiös kultplats och därmed sannolikt även en tingsplats, eftersom goden både förestod gudaoffren och var rättsskipare.

Längre norrut längs kusten når vi fram till Tun där ett av Västergötlands största rösen från bronsåldern ligger. Bakom kyrkan ligger dessutom en kungshög intill en del jordvallar som kan vara rester efter ett byggnadsverk långt innan kyrkan byggdes. Namnet Tun indikerar att detta har varit en mycket viktig plats, eftersom ortnamn på -tun/-tuna i Mälardalen tolkas som centrum i ett hundare (senare härad). Härifrån organiserades och administrerades kanske häradet.

Röset i Tun

Uppsala Öd, 8. Skalunda - på Kålland

Fortsätter man från Tun ut på Kålland är det inte långt kvar till Skalunda. På vägen passerar man en del storslagna kyrkor från medeltidens början, vilka vittnar om att bygden varit rik under många tidsepoker. Väl framme vid Skalunda syns den stora kungshögen på långt håll. Den är Västergötlands största och en av de största i landet. För en tid sedan daterades den med hjälp av C14-analyser på jordtorven, och visade att den byggdes omkring år 700. Det var gott och väl 100-200 år yngre än vad som förväntades. Intill kungshögen ligger en liten domarring som byggts av liggande stenblock, och ett stycke härifrån ligger "kung Skalkes hög". Somliga tror att Skalunda betyder Skalkes-lunda, men det kan också betyda Skade-lunda. Gudinnan Skade var mycket viktig i Västergötland under forntiden, vilket visas av platsen för de tre Skade-vi (Ale, Kullings-Skövde och staden Skövde).

Vid kyrkan i Skalunda står två runstenar från vikingatidens slut, och inmurat i vapenhuset till kyrkan finns en väl bevarad liljesten. Allting runt kyrkan ger en ålderdomlig prägel.

Färden går vidare förbi kyrkor och fyndplatser. Vem vet vad som döljer sig bakom nästa krön?

Skalundahögen
